

Nr 151.

Av herr **Asplund**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till vattenlag m. m.

Uti den 26 sistlidne mars avlåten proposition, nr 128, med förslag till vattenlag m. m. har Kungl. Maj:t i 1 kap. 5 § föreslagit, att kungsådra skall anses finnas i sådana områden i rinnande vatten, räknat från viss genom utlopp ur sjö eller särskilt tillflöde bestämd plats, i vilka vid lågvatten framrinner en vattenmängd av fem kubikmeter eller mer i sekunden. I nästföljande § 6 anges de olika »kungsådrentressen», för vilkas behöriga tillgodoseende för framtiden man vill vinna säkerhet genom bibehållande av kungsådrebegreppet. Dessa intressen äro: inrättande, utvidgande eller förbättrande av allmän *farled* eller allmän *flottled*, *fiskets* tillgodoseende samt *torrläggning* eller *bevattning* av mark. I 1 kap. 12 § göres ytterligare förbehåll till förmån för *andra allmänna intressen* än i 6 § omnämnda, som i en framtid kunna uppträda och nödvändiggöra, att en överbyggd kungsådras vatten åter får rinna fritt. Det är således högst betydande allmänna intressen, vilkas tillgodoseende äro på det närmaste förbundna med kungsådrestitutet, och det är därför ytterst viktigt, att, när nu rätten att överbygga kungsådra lösgives, denna stora fördel för den enskilde strömfallsägaren kompenseras av en säker och bestämd gränsreglering mellan vad som skall anses för kungsådra och för icke kungsådra, i den riktningen, att vattendrag, varest betydande »kungsådrentressen» äro till finnandes eller kunna antagas i framtiden uppträda, icke helt och hållet lämnas utanför kungsådrebegreppet.

Den reservant bland de tillkallade sakkunniga, kapten S. Lübeck, som opponerat sig mot den i § 5 angivna normen för begränsningen av kungsådra till vattendrag med en lågvattenmängd av minst fem kubikmeter i sekunden, har mot densamma anfört vissa goda skäl,

Bihang till riksdagens protokoll 1918. 3 saml. 62 häft. (Nr 151.)

bland annat, »att hydrografiska och andra lokala förhållanden samt därmed även de vid vattendragen knutna intressena i vårt land med dess växlande klimat m. m. äro så olikartade, att vattendragens uppdelande efter viss vattenmängd icke kan anses rationellt», samt att »vattenavlednings- och torrlägningsföretag av naturliga skäl vanligare förekomma i vattendrag, där den normala lågvattenmängden är *mindre* än 5 kubikmeter per sekund». Själva begreppet »normal lågvattenmängd» är svävande och kan icke anses utgöra något tillfredsställande mått på ett vattendrags storlek och ännu mindre på dess betydelse för de olika »kungsådrintressena». I Norrland med dess långa vintrar, då all nederbörd magasineras i form av snö och is, är skillnaden mellan lågvattenmängden, som vanligen inträffar på vårvintern, och sommarvattenmängden mångdubbelt större än i mellersta och södra Sverige. Och även mellan olika vattendrag i samma landsända med ungefär lika total årsvattenmängd blir lågvattenmängden mycket olika, om det ena har en god naturlig vattenreglering genom stora källsjöar och det andra saknar sådana. Slutligen kan lågvattenmängden i ett och samma vattendrag av olika orsaker undergå en permanent förändring, t. ex. genom en fortgående torrläggning av dess vattenområdes vattensjuka marker, vilket förorsakar en hastigare avrinning av såväl smältvatten som nederbörd. Den till motionen fogade tabellen lämnar i berörda hänseenden belysande siffror rörande vattendrag från olika delar av landet, såväl sådana, som uppfylla lagförslagets fordran på viss lågvattenmängd för kungsådra, som även andra vattendrag med mindre lågvattenmängd, men som ändock måste räknas till de större vattendragen. Av bristande tid och i saknad av nyare uppgifter har jag måst hämta desamma från den 1899 tillsatta vattenfallskommitténs år 1903 utgivna betänkande. Uppgifterna ha valts från vissa i de olika vattendragen befintliga, i betänkandet beskrivna vattenfall och angivas i tabellen vattendragens och vattenfallens namn, vattenområdets storlek ovanför respektive vattenfall, det procenttal därav, som utgöres av sjö, samt vattenmängden, uttryckt i sekundliter per kvadratkilometer av vattenområdet, dels normallågvattenmängd och sommarlågvattenmängd, dels högvattenmängd och industriell medelvattenmängd, varjämte angivas de »kungsådrintressen», som enligt betänkandet äro angivna såsom tillgodosedda i de olika vattendragen. Vad dessa intressen beträffar, synes t. ex. allmän flottled vara förefintlig i en mängd vattendrag, som ligga långt under den i lagförslaget satta kungsådregränsen. Det är givetvis ingalunda den vanligen, särskilt i norra Sverige på vintern rådande normala lågvattenmängden,

som är bestämmande för ett vattendrags lämplighet som flottled, utan i första hand högvattenmängden samt, där längre tids flottning är nödvändig, sommarlägvattenmängden. Vad beträffar behovet av att flottled finnes, så torde det, om man bortser från olikheterna i fråga om andra kommunikationsmöjligheter, vara närmast beroende av de skogsarealer, som lämna flottvirke till vattendraget i fråga, således, oavsett olikheter i skogens växtlighet, av vattendragets vattenområdes areal i den mån denna utgöres av skogbärande mark. Övriga faktorer, som hava ett ofta mycket stort inflytande på vattendragets normala lägvattenföring, inverka högst oväsentligt, till en del i rakt motsatt riktning på flottledsbehovet. Stora sjöarealer och vidsträckta, outdikade sumpmarker bidra i hög grad till ökning av lägvattenmängden i förhållande till vattenområdet, men äro däremot icke skogbärande, minska således behovet av flottled. Icke heller nederbörds mängden har någon avgörande betydelse för skogstillgången.

De vattendrag, som sakna stora sjöarealer, hava ofta bördigare stränder på grund av sitt slamförande vatten, än sådana, vilkas vatten i de stora sjöarna avsatt det mesta av sitt slam, och äro därför oakttat sin relativt mindre lägvattenföring ofta av större betydelse för jordbruket än de senare. Även ur dessa synpunkter torde således, liksom ur flottledsintressets synpunkt, förekomsten av kungsådran med större fog böra bestämmas av vattendragets vattenområdes areal än av den normala lägvattenföringen.

Vid sakkunnigas utlåtande är fogad en utredning av hydrografiska byrån, beträffande vattendrag, i vilka, enligt av sakkunniga angivna grunder, (minst 5 sek.-kbn:s normal lägvattenföring) kungsådra skall anses förefinnas, jämte förteckning och vissa uppgifter (tab. 1) å de svenska vattendrag, som hava minst 1,000 kv.-km:s vattenområde, och betecknas desamma på åtföljande karta nedom den punkt, där minst 1,000 kv.-km. avvattnas, med en svart linje. Beträffande de angivna lägvattenssiffrorna säger byrån, »att uppskattningarna i många fall äro helt approximativa samt att, innan en definitiv förteckning över vattendrag med kungsådra bliver utfärdad, det synes nödvändigt, att lägvattenuppgifterna för ett stort antal vattendrag kompletteras genom nya mätningar, för vilket ändamål ett särskilt anslag är behöfligt». Då nu därtill kommer, att för erhållande av någorlunda säkra siffror för den normala lägvattenföringen mätningar under en längre följd av år äro nödvändiga, inses lätt, att skall en sådan grund läggas för kungsådra, blir fastställandet av kungsådrans förekomst både förenat med stora kostnader och, vad som är betänkligare, med stor tidsutdräkt, vartill kom-

mer, att resultatet alltid blir svävande och att själva lågvattenföringen ofta är underkastad permanenta förändringar. Ett vattendrags avvattningsområde kan däremot med tillhjälp av det kartverk, som numera finnes över så gott som hela riket, ganska exakt beräknas, om man undantar de på ett par ställen förekommande bifurkationerna, Tärendö älv och Vengelälven, där vattenområdet måste ungefärligt uppdelas på två vattendrag. (I båda fallen är dock vattenområdet så stort, att någon tvekan om kungsådrens förefintlighet icke torde komma i fråga.) Med avseende på det trängande behovet, att så snart som möjligt efter den nya lagens antagande erhålla en på möjligast säkra grunder fotad kungsådreförteckning är därför vattenområdet en mycket lämpligare beräkningsgrund än lågvattenföringen.

Godtages nu en sådan beräkningsgrund, så återstår att bestämma en lämplig minimiareal å det vattenområde, som skall finnas, för att kungsådren skall anses vara för handen. Någon utredning i detta avseende torde icke kunna begäras av enskild motionär. Emellertid torde man kunna utgå ifrån, att gränsen icke bör sättas högre, än att samtliga de vattendrag, som enligt det kungl. förslaget skulle anses hava kungsådra, även enligt den nya beräkningsgrunden komma i samma ställning. Då av hydrografiska byråns utredning framgår, »att med hänsyn till sin lågvattenföring kunna ingenstädes i Sverige vattendrag, som avvattna en mindre yta än 1,000 kv.-km., beräknas föra en normal lågvattenmängd av 5 kbm. per sekund», torde nämnda areal lämpligen kunna sättas såsom minimum för kungsådrens befintlighet. Samtliga de vattendrag, som äro upptagna i tabell 1 uti hydrografiska byråns ovan nämnda förteckning och å dess karta utmärkta med svarta linjer, skulle därvid anses hava kungsådra, således, förutom de 56 enligt kungl. förslaget, ytterligare 47 vattendrag.

Gent emot de invändningar, som naturligtvis komma att göras mot en sådan bestämning av kungsådrens förekomst från håll, där man egentligen ej vill medgiva sådan utan efter laga kraft ägande dom och där man anser, att redan det kungl. förslaget gått alltför långt, ber jag att lå eriora, att genom den nu föreslagna vattenlagen likvisst så stora fördelar beredas vattenkraftsinnehavarna, särskilt beträffande rätten att överbygga kungsådra, att ett fastställande av dennas förekomst även så långt som jag föreslagit, icke kan anses ens tillnärmelsevis uppväga dessa fördelar. De inskränknningar, som fortfarande skola gälla för vattenkraftens tillgodogörande, där kungsådra finnes, liksom även de fördelar, som förbehållas det allmänna, synas i allmänhet hava blivit tillmätta med beräkning av att *kungsådrens* vattenkraft skall

anses utgöra endast *en tredjedel av vattenkraften* i strömfallet. Detta innebär en stark reduktion av kungsådrens betydelse enligt nu gällande lag, som bestämmer, att *kungsådra* skall anses framgå i *djupaste vatten* och beräknas till *en tredjedel av vattendragets bredd* vid vanligast förekommande lågvattenstånd, vilket i de flesta fall innebär, att större delen av lågvattenmängden måste anses tillhöra kungsådran, då vattnets djup i de båda övriga tredjedelarna i regeln är endast en bråkdel av djupet i den djupaste tredjedelen av vattendragets bredd vid lågvatten, där vattnets hastighet även är störst.

Då den för granskningen av ett så omfattande lagförslag alltför korta motionstiden genom förslagets framläggande under riksdagens påskledighet blivit ytterligare inskränkt, för landsortsbor till endast sex dagar, är det mig icke möjligt att ingå på något detaljerat bedömande av detsamma. Jag kan dock icke underlåta att något beröra lagens betydelse, sedd i förhållande till ett rationellt tillgodogörande av landets vattenkraft i dess helhet, till en början oavsett vem eller vilka, som komma att få hand om detta tillgodogörande. Den elektriska kraftöverföringens storartade framsteg under de senaste åren ha lett till en grundlig omkastning av sättet för vattenkraftens utnyttjande. Förr i världen måste de företag, som behövde annan kraft än muskelkraft, uppföras så nära kraftkällan som möjligt. Varje särskilt företag hade då vanligen sin särskilda kraftkälla. Införandet av ångkraft gav industriföretagen friare spelrum i fråga om deras placering, hvilket hade till följd att användningen av vattenkraft gick tillbaka. Men den elektriska kraftöverföringen har återgivit vattenkraften dess förra betydelse. Från ett fåtal relativt större kraftcentra skulle numera hela landet genom dess omspannande med kraftledningsnät kunna förses med kraft. Genom sammankopplandet av näten från de olika kraftcentralerna skulle de differenser, som för varje särskild kraftanläggning äro oundvikliga mellan krafttillgången på olika tider och avnämarnas kraftförbrukning, kunna till större delen utjämnas utan att ångkraftcentraler behövde i större utsträckning anlitas. Lågvattenperioderna äro ej samtida i olika vattensystem, t. ex. i Dalälven och i Göta älv; den senares vatten skulle kunna delvis magasineras i Väneren, när det är flod i Dalälven, som ej har motsvarande regleringsmöjligheter. Sammankopplandet av Trollhättans och Älvkarlebys kraftnät torde ej heller länge låta vänta på sig. Nationalekonomiskt sett *riktigast* skulle det därför *i regeln* (undantag, som naturligtvis kunna uppletas, upphäva ej densamma) vara, att t. ex. en industridkare, som äger ett vattenfall, liggande inom ett större kraftföretags ledningsnät, överlämnade sitt fall mot erhållande

av sitt kraftbehov från kraftföretaget, som skulle genom sina större reglerings- och avsättningsmöjligheter kunna fullständigt tillgodogöra sig den enskildes kraftkälla och på grund därav lämna denna kraften billigare, än vad hans självkostnad skulle hava uppgått till. Sådana överenskommelser ha även träffats t. ex. mellan staten och enskilda strömfallsägare vid Älvkarleby. För att så fullständigt som möjligt utnyttja landets vattenkraft och för erhållande av billigast möjliga produktionskostnad å kraften, är det därför naturligt, att vattenkraften samlas på så få händer som möjligt, eller att, såsom i det av riksdagen nyss godkända kontraktet mellan kronan och sydsvenska kraftaktiebolaget beträffande Skogabyfallet och Karseforsen i Lagan överenskommits, företagens vattenhushållning skötes, som om de tillhörde samma affär.

Men är nu förhållandet sådant, att det rationellaste utnyttjandet av landets vattenkraft i dess helhet fordrar kraftkällornas samlande på ett fåtal sins emellan samarbetande företag eller på en hand, då torde valet för de flesta lätt vara gjort mellan å ena sidan en privat, allmäktig trust, å andra sidan staten såsom innehavare av ett faktiskt om ej lagstadgat vattenkraftsmonopol. Den enastående kraftiga utveckling, som givits såväl åt den speciella vattenkraftsindustrien som även åt annan industri inom Trollhättans rayon genom vattenfallsstyrelsens kloka kraftleverans- och prispolitik, visar klart och tydligt, huru oberrättigat talet om att statens allt mera omfattande verksamhet som företagare på kraftverks- och distributionsområdet skulle vara en olycka för landets industriella utveckling. Det är i själva verket icke intrasset för landets verkliga industri och övriga kraftförbrukare som här för talan, utan det är den mäktiga vattenkraftstrustens fullt förklarliga fruktan för att en ytterligare utveckling av statens verksamhet på detta område skall för framtiden omöjliggöra en för trusten önskvärd stegring å kraftprisen, vilken i sanning skulle bliva »en olycka för vår industriella utveckling» och även för landet i övrigt. Jag hyser tvärt om den bestämda uppfattningen, att det för vattenkraftens *rationella* tillgodogörande och distribution nödvändiga samarbetet mellan olika kraftkällor blir till den största nytta såväl för landets industri som för dess övriga kraftkonsumenter, om det hela snarast möjligt kommer i statens hand. Det i kraftanläggningar bundna enskilda kapitalet blir då frigjort och kan användas till den egentliga industriens utveckling, där enligt min mening den enskilda företagsamheten har sitt naturliga verksamhetsfält, att i konkurrens med andra företag söka så billigt som möjligt tillverka sina speciella varor samt vinna avsättning för desamma.

Jag kan ej heller finna någon fara för att landets tillgodoseende

med kraft ur vattenfallen skall eftersättas därför, att genom bestämmelser i vattenlagen, som avse att gynna utvecklingen av statens kraftproduktion, möjligen någon enskild strömfallsägare skulle underlåta att sätta i verket påtänkt utbyggande av vattenkraft. Genom ett fullständigt utnyttjande av statens vattenkraft i redan gjorda anläggningar i Göta älv, Dalälven och Lule älv, genom utbyggnad av dess vattenfall t. ex. i Ume älv, Motala ström, Lagan samt genom eventuellt inköp och utbyggande av något större vattenfall i södra Norrland och slutligen genom utveckling av kraftnäten från dessa kraftkällor, skulle staten snart nog kunna leverera kraft till vilken punkt som helst av vårt land. Men i den mån detta blir genomfört, växer också behovet för staten av nya kraftkällor för tillgodoseende av den starkt ökade efterfrågan, som måste bliva en följd av kraftens tillgänglighet över hela landet och de nyuppkomna industriernas tillväxt. Ur dessa synpunkter vill jag uttala min fulla anslutning till de krav, som framställas i den av herrar Sven Persson och Bernhard Eriksson i andra kammaren väckta motionen, särskilt beträffande statens rätt dels att mot lösen taga i bruk enskildes outnyttjade vattenfall, dels att inom kortare tid än Kungl. Majt föreslagit få inlösa enskilda vattenkraftsanläggningar. Motionens yrkande berör emellertid endast frågan om kungsådras förekomst.

Under återopande av vad jag här anfört, får jag således värdsamlingen hemställa,

att riksdagen ville för sin del besluta dels att andra stycket i 1 kap. 5 § i Kungl. Maj:ts förslag till vattenlag måtte få följande ändrade lydelse:

Å förteckning, som nu sagts, skola uppföras de vattendrag, räknat från viss genom utlopp ur sjö eller särskilt tillflöde bestämd plats, vilka ovanför denna plats hava ett vattenområde av minst ettusen kvadratkilometer;

dels besluta härav möjligen föranledda ändringar i förslaget till lag om förteckning å vattendrag, där kungsådra finnes.

Stockholm den 10 april 1918.

C. I. Asplund.

Bil. A.

Uppgifter angående svenska vattendrag ur vattenfallskommitténs betänkande 1903.

Vattendrag	Vattenfall	Vattenområdets		Vattenmängd sek. lit. pr kvkm			
		areal kvkm.	därav sjöar proc.	Lågvattnen-mängden		Industr. medel-vatten-mängd	Högvatten
				normal	sommar		
Torne älv	Vakkokoski	3,548	11.7	3.4	7	5	—
Rautasjokk	Vuolle Rautaskårtje	1,878	2.4	1.3	—	6	—
Vittangi älv	Airikurkkio	1,869	1.7	1.6	9.7	2.6	—
Lainio älv ¹⁾	Temmingikurkkio	4,176	1.7	2.7	8	5	—
Kalix älv ovan Kaj-tum ¹⁾	Naustakoski	2,267	2.6	2.0	16	3.7	—
Do do nedom dito ¹⁾	Piilikurkkio	5,700	2.8	1.8	15	3.5	—
Kajtumälv ¹⁾	Killingilnka	2,447	2.9	1.7	14.6	3.5	—
Lina älv ¹⁾	Haiekonkoski	2,187	1.4	2.5	9.9	4.4—5.2	—
Rane älv ¹⁾	Brännbergsfallet	2,026	0.9	2.4	3.3	6.6	—
Luleälv ovan Lilla Luleälv ¹⁾	Stora Sjöfallet	4,807	9.5	3.0	15	6	104
Vietasjokk	Kanikårtje	2,253	8.4	3	15	6	100—110
Blackälven	Pussekärtje	2,246	2.3	2.3	16	4	—
Lilla Luleälv ¹⁾	Parkijaureforsen	4,940	4.3	2	10	2.7	75 à 80
Stora Luleälv ¹⁾	Porsiforsen	21,221	6.6	2.4.5	11	5	75
Pite älv	Abmorfallet	2,950	9.3	2.5	18	4.4	95
Åby älv ¹⁾	Hällforsen	664	6.5	2	7	4	—
Byske älv ¹⁾	Näsbergsfallet	2,323	4.0	2	8	4	—
Skellefte älv	Harrselsforsen	1,570	4.6	1.9.5	25	4.5	—
Do ovan Malån ¹⁾	Granbergsforsen	7,680	13.1	3	14	6	—
Malån ¹⁾	Vilselsfräsen	1,403	4.7	2	6	4	—
Ume älv	Ajareforsen	3,250	6.5	3.6.3	20	6.7	—
Vindelälv	Gillesnuoleforsen	1,790	2.1	1.6	20	4	—
Laisälven	Gautforsen	1,217	1.6	1.8	20	4	—
Öre älv ¹⁾	Storforsen	1,596	1.2	1.7	5 à 6	3.5	—
Ångermanälven	Långselsforsen	1,800	4.4	3.6	21	8	—
Indalsälven ¹⁾	Ristafallen	2,738	6.6	2.5.5	8.2	4.1	—
Hjärpströmmen ¹⁾	Hjärpforsen	2,910	15	6.7	14	10	—
Härkan ¹⁾	Höjbroforsen	3,560	5	2.7	10	5	—
Ljungan ¹⁾	Åsansforsen	2,875	2.6	2	8	4	—
Gimån ¹⁾	Storselsforsen	2,388	9.1	2.5	6	4	86.6—111.7
Ljusnan ¹⁾	Ortströmmen	1,383	2.5	2.2	—	4.4	—
Loån ¹⁾	Lomforsen	378	4.5	3	—	4	—
Voxna älv ¹⁾	Born	2,963	5.1	3.1	—	4	—
Gavleån ²⁾	Prästforsen	2,326	8.2	3.4	—	—	—
Storån (Österdal-älvens tillfl.) ¹⁾	Klingforsen	1,060	2.9	2.8	—	7.5	—
Sörälven ¹⁾	Nedre Trunnebergsfall	620	2.4	2.8	—	7.5	—
Österdalälven ¹⁾	Brattforsen (nedom Idre-sjön)	2,345	2.6	2.8	—	7.5	—
Fjätälven	Nedre Fjätfallet	860	0.6	2.5	—	7.5	—
Göralven ¹⁾ och ¹¹⁾	Fuluborns-fors	1,210	0.8	2.8	—	7.5	—
Kolbäckån ²⁾	Strömsholmsfallet	2,890	9.8	2.7	—	5.4	66

Vattendrag	Vattenfall	Vattenområdets		Vattenmängd sek. lit. pr kvkm			Högvattnen
		areal kvkm.	därrav sjöar proc.	Lågvattenmängden		Industr. medelvattnemängd	
				normal	sommar		
Eskilstunaån	Fristadsfallet	4,210	16	0.95	—	3.6	21 à 30
Motala ström ⁴⁾	Duvedalskvarn och Fal- let nr 25	6,404	32.8	4.5	—	5.8	—
Finspångsån	Finspångsfallen	1,225	5.3	—	—	—	—
Emån ¹⁾ , ⁵⁾ och ⁹⁾	Järnforsen	1,940	4.9	3.1	—	6.2	20
Helgeån ¹⁸⁾	Kölabodufallen	1,255	9.3	3.4	—	6.9	—
Lagan ¹¹⁾	Öckershultsfallet	5,181	8.1	5	—	7.5	—
D:o	Karseforsen	6,107	7	4.7—4.9	—	7	65.6
Nissan ⁷⁾	Ålycke-fallen	2,433	2.2	4	—	8	56
Ätran ⁸⁾	Bällsforsen	2,557	3.9	5.6	—	10.2	52
Häggån ¹⁾	Hjälltorpsfallet	274	3.6	3 à 4	—	6 à 7	—
Gullspångsälven	Gullspångsfallen	5,140	11.8	3.8	—	7	55.2
Tidan	Stora Brokvärn	2,178	2	2.6	—	5 à 6	—
Nore älv ¹⁾ och ¹²⁾	Kroppstadsfallen	1,777	3.1	3.9	—	7	—
Jösseälven ⁹⁾	Jössefors	2,965	6.8	3.7	—	6.8	72
Göta älv ¹⁰⁾	Trollhätte strömmar	46,700	15.2	5.35	—	10.7	18.6

¹⁾ Allmän flottled. — ²⁾ Enligt Svea hovrätts dom ⁷/₄ 1898 kungsådra. — ³⁾ Strömsholms kanal. — ⁴⁾ Av ålder kungsådra. — ⁵⁾ Avsynad för torrläggning; kungsådra. — ⁶⁾ Lösflottning; ålfiske. — ⁷⁾ Fiskeled; enskild flottled. — ⁸⁾ Fiskeled; allmän flottled. — ⁹⁾ Laxfiske; flottningsrätt. — ¹⁰⁾ Kungsådra. — ¹¹⁾ Källflod till Västerdalälven. — ¹²⁾ Tillflöde till Byälven. — ¹³⁾ Kungsådra och laxfiske i nedanför liggande fall.